

quam in tertia, quarta, etc., decrescere oportet, quousque sensim evanescat.

Resp. dist. maj. Testis auritus *solitarie sumptus*, conc.; *si cum aliis jungatur*, neg. Testis quidem solum auritus inferior quidem est oculato, cæteris paribus. Sed ex hoc minime consequitur, testibus auritis nunquam certam fidem adhibendam; adhiberi etenim debet, dum adsunt conditiones supra expositæ; præsertim cum ipsi auriti numero plures sunt, diversis studiis et affectibus acti, et ex oculatis sive immediate sive mediate acceperunt. Cæterum, dum auriti testes congruas conditiones obtinent, eorum testimonium ex temporis solius lapsu nec evanescit, nec infirmatur.

Objic. 3.º Utut detur, facta naturalia certo nobis constare posse ex hominum testimonio, in supernaturalibus saltem id minime locum habet. Quod probatur, 1.º quia miracula actualem derogationem legis naturæ implicant, nemo autem certo scire potest, talem effectum non ex vi naturæ accidere, cum nullus omnes naturæ vires cognoscat: 2.º quia miraculum tale evenisse, ad summum moraliter certum erit; at illud non evenisse, certum existit physica certitudine, quæ ea respicit, quæ veritatem habent ex legibus naturæ; atqui certitudo physica superat et elidit moralem; ergo...

Resp. neg. ant. et prob. Et quoad primam, quidem, ultro libentèrque fatemur, miraculum legibus naturæ derogare; at penitus inficiamur, existentiam hujus derogationis nunquam certo nobis constare posse, aut ad id pronuntiandum opus esse universas naturæ vires cognoscere. Itaque prudenter ac non temere in adstruendo miraculo incedere oportet, nec cum eo confundendi miri effectus vel ignoti; sed *quandoque* existere inficiari, summæ pervicitiæ esset ac humani testimonii vim omnem evertere. Deinde, ad dijudicandum, tale factum miraculosum esse, minime opus est universas naturæ vires cognoscere; sed sufficit agnoscere, ipsum superare causas eas vel vires, quæ factum illud circumstant et ad ejus productionem adhibentur, ut si quatruiduanum ac foetens cadaver surgat ad imperium et vocem hominis.

Quoad 2.^{am} prob., quam Rousseau, Diderot et rationalistæ alii tantopere extollunt, purum putumque sophisma existit. Nam dicere, tale factum, ex. gr., *resurrectionem hominis*, non evenisse, physice certum esse, idem est ac dicere: *resurrectio hujus hominis non contingit, nisi interruptæ sint leges naturæ*: quod quidem verissimum est ac certum certitudine physica. At vero, dum rite constat de existentia hujus facti, simul constat, revera interruptas fuisse leges naturæ; ac proinde deficit conditio ea, quæ in priori propositione includitur. Igitur in factis supernaturalibus nulla existit oppositio inter certitudinem physicam et moralem, sicut nulla quoque existit inter has duas propositiones: *Petrus non resurrexit, nisi interruptæ fuerint leges naturæ*; *Petrus resurrexit*, quia, scilicet, interruptæ sunt hic et nunc quoad eum leges naturæ.

ARTICULUS QUINTUS

De reductione criteriorum.

Ex hucusque disputatis liquet, quinque a nobis enumerata criteria motiva esse infallibilia iudicii certi, quatenus, nempe, necessarium nexum habent cum veritate. Attamen, quia quæ sunt in aliquo genere, ad primum principium illius generis revocare oportet, opus est, ut præfata motiva ad aliquod ultimatè reducantur, ex quo homo cætera motiva eorumque cum veritate nexum agnoscat et dijudicet. Unde illud, quodvis tandem sit, *primarium motivum* certi iudicii, vel *principium* certitudinis appellari potest.

Jam nostra hac ætate Lamennais principium unicum ac primum certitudinis in *consensu communi* hominum reposuit, statuens, 1.º hunc consensum communem, seu auctoritatem generalem, esse unicam tutam regulam absolutæ ac perfectæ certitudinis in iudiciis: 2.º proinde non nisi per hujusmodi auctoritatem hominem de primis veritatibus ac de ipsa sua existentia certitudinem obtinere; 3.º unde homo

quilibet, aiebat, seorsim sumptus certitudinem ullam nec quoad sensibilia, nec quoad intelligibilia acquirere potest. Ab hac sententia non multum abhorret tum opinio Bautain asserentis, veritates fundamentales ipsius philosophiæ non nisi per revelationem divinam certo a nobis cognosci, a qua tamen sententia, Ecclesiam audiens, postea discessit; tum opinio Huet, qui olim docuit, verum ac unicum certitudinis principium esse fidem divinam, siquidem fides divina ex Ecclesiæ ipsius consensu et auctoritate legitime proponentis ad nos pervenit. Adversus quos sit

THESIS

Nec consensus communis, nec fides divina sunt primum vel unicum veritatis aut certitudinis naturalis criterium.

Prob. 1.º quoad consensum communem:

Illud nequit esse criterium primum aut unicum certitudinis naturalis, quod et alia criteria necessario supponit, et non in quibuscumque judiciis locum habet: atqui sic se habet consensus communis hominum; ergo... Nam in primis alia præsupponit criteria: nec enim certus esse possum, reliquos homines in propositione seu veritate aliqua mecum ac inter se consentire, nisi ex testimonio sensuum externorum, eos, ex. gr., *audiendo*, vel ipsorum scripta perlegendo ac *videndo*. Deinde omnibus veritatibus non applicatur: ¿quis namque expectet aliorum hominum consensum ad firmiter ac certo adsentiendum his veritatibus: «ego cogito et existo; totum est majus sua parte; impossibile est idem simul esse et non esse?» Id, ut omittam, si non penitus impossibile, et certe difficillimum esse statuere ac dignoscere, quos gradus obtinere debeat præfatus consensus, ut vim certi et indubitati habeat criterii ¹.

¹ Apposite ad rem noster Balmes: «Un criterio, mayormente si tiene la pretensión de ser el único, ha de reunir dos condiciones: no suponer otro, y tener aplicación á todos los casos. Ca-

Quoad fidem divinam:

Nam similiter fides divina certitudinem in nobis producere nequit, nisi in nobis existat, ejusque veritates et objecta nobis proponantur: ergo existencia fidei in nobis præsupponit necessario testimonium sensuum externorum, quibus utimur et utuntur illi, qui res fidei nobis proponunt. Similiter nemo fidei divinæ propositionem aut cognitionem exspectat ad firmiter adsentiendum primis veritatibus, factis conscientiæ, existentiæ corporum, etc. Ergo fides divina nec primum, nec unicum existit veritatis et certitudinis naturalis motivum.

Notandum tamen, minime nos idcirco eis adsentiri, qui vim omnem criterii consensui communi penitus adjudicant. Rejicimus equidem ipsum ad sensum Lamennais; rejicimus tamquam primum aut unicum veri criterium; at ultro fate-mur, vim magnam inesse *consensui communi* pro veritate certo dignoscenda; ac proinde tamquam criterium *suppletorium* haberi debet, præsertim quoad evidentiam mediatam et testimonium sensuum. Cum enim in ratiocinatione, qua ad mediatam evidentiam pervenimus, defectus aliquis facile illabatur, vel, ut merito ait D. Thomas, *aliqua admixceatur propositio, quæ non demonstratur*, confugimus tunc ad aliorum testimonium, ita ut, si videamus, omnes vel plures ho-

balmente, el del consentimiento común es el que ménos las reune; antes que él está el testimonio de la conciencia; antes que él está tambien el testimonio de los sentidos; pues no podemos saber que los demás consienten, si de esto no nos cercioran el oído ó la vista...

Este criterio no es posible en estos casos, y en muchos otros es harto difícil, cuando no imposible del todo. ¿Hasta qué punto se necesita el consentimiento comun? Si la palabra *comun* se refiere á todo el linaje humano, ¿cómo se recogen los votos de toda la humanidad? Si el consentimiento no debe ser unánime, ¿hasta qué punto la contradicción ó el simple no asentimiento de algunos destruirá la legitimidad del criterio? *Filos. Fund.*, lib. 1.º, cap. xxxiii.

mines ratiocinium illud et veritatem eodem modo ac nos conficere et videre, tutissime eam amplectamur. Simile quid accidit quoad res et veritates per sensus habitas: nam, quoniam hi ex diversis causis ac circumstantiis nos occasionaliter decipiunt, majorem proculdubio certitudinem adsequimur, dum notamus, priorum sensuum testimonium cum testimonio aliorum congruere. Itaque *consensus communis* hominum, quamvis nec primum, nec unicum, nec etiam speciale criterium constituat, complet tamen ac percipit criteria evidentiae et sensuum.

Quod si in aliis hominibus non est inquirendum *principium seu primum motivum* certitudinis, superest, ut illud in evidentia reponamus; non quidem prout respicit connexionem aut repugnantiam praedicti et subjective, quo sensu speciale criterium constituit, sed quatenus hoc nomine significatur *veritas, quae perspicue menti innotescit ac se manifestat*. Quo sensu accepta evidentia, proculdubio constituit primum et unicum veri criterium, ac certi iudicii ultimum motivum. Quandoquidem ipsa criteria, quae primitiva ac magis immediata sunt, in evidentiam, sensu exposito acceptam, tandem resolvuntur. Hinc, si quis a me quaerat, quare certus sim, totum esse majus sua parte, non aliud motivum proferam, nisi quia res est evidens in seipsa: si quaerat, quare certus sim, me cogitare, existere, corpora extra me esse, etc., reponam profecto, quia meam cogitationem sicut et existentiam, figuram, extensionem corporum *evidenter* sentio et experior, vel, si malueris, quia hujusmodi res mihi evidentes sunt ex seipsis. Evidentia etenim, objective et ontologice sumpta, multiplici ratione se menti manifestat: per nexum aut repugnantiam praedicti et subjecti; per conscientiam; per sensus, etc.; nec enim evidentiae ratio minus congruit rebus sensibilibus per sensus acceptis quam primis veritatibus per intellectum et rationem cognitivis¹. Igitur ultima ratio certi-

¹ Hinc, ut merito observat Reid, iudicia, quae ex sensuum testimonio efformamus, aequae immediata sunt et firma ac ea, quae

tudinis in iudicio naturali homini *inest ex ipsa evidentia eorum, quae certa esse dicuntur*, ut cum D. Thoma loquamur.

SCHOLIUM

Non desunt, qui existiment, evidentiam ex conscientia ac instinctu intellectuali tamquam ex duplici elemento constare. Cui sane opinioni adsentiri minime possum: 1.º quia evidentia, saltem objectiva, a conscientia et instinctu independentis est, ut videre licet in primis principiis, quibus non ex conscientia aut instinctu, sed ex ipsa objecti veritate perspicue se manifestante assentimur; 2.º et praesertim, quia hoc idem est ab homine tollere cognitionem *rationalem* objecti externi; siquidem, ex ipsis adversariis, conscientiae criterium mere subjectivum est, nec ea, quae extra nos sunt, attingit aut testatur, instinctus vero intellectualis ad assensum movet et impellit quasi caeco modo, absque eo, quod motivum assensus perspicatur; ergo, si vera est praefata opinio, hominis scientia, tota quanta est, ex parte rerum cognitarum vel objective sumpta, in instinctum intellectualem ultimo resolvitur: ergo prima basis scientiae humanae objective sumptae est quid caecum et instinctivum, et non quid rationale et intellectuale. Videant igitur, qui hanc opinionem tuentur, inter quos aegro animo reperio Balmes¹, num universali scepti-

de primis principiis habemus: «Sans doute, la conviction de la vérité d'un axiome n'est pas de même nature que la conviction de l'existence d'un objet, que nous voyons; mais toutes deux sont immédiates et également irresistibles. Nul ne s'avise de chercher une raison, pour croire à ce qu'il perçoit; et avant que nous soyons capables de raisonner, nous n'avons pas moins de confiance en nos sens qu'après». *Œuvres compl.*, t. III, pag. 130.

¹ Ut alia praetermittam, en ejus verba, *Filos. Fund.*, lib. 1.º, cap. xxxiv: «El criterio de la evidencia encierra dos cosas: la apariencia de las ideas: esto pertenece á la conciencia; el valor objetivo, existente ó posible: esto pertenece al instinto intelectual».

cismo viam sternant hac sua opinione. Hac enim semel admissa, necessario consequitur, quod scientia hominis, quatenus objectiva, non aliud fundamentum habet nisi quemdam impulsum necessarium (*irresistible*) naturæ, quo credimus, res, quæ nobis veræ videntur vel apparent, ita in seipsis esse ¹.

ARTICULUS SEXTUS

De errorum causis et iudicii defectibus.

Postquam motiva ac criteria recte iudicandi expendimus, expedit quidpiam delibare de errorum causis et occasionibus, ex quibus nimis frequenter ad falsa impellimur iudicia. Logici etenim interest, non tantum rectam viam, sed ejus scopulos et pericula ostendere et aperire. Jam, quæ alii longius de re hac disserunt, nos, ex operis instituto, breviori ratione sequentibus complectemur.

Erroris humani causæ et occasiones ad tria capita revocari commode possunt, scilicet, ad illusionem aut usum *sensuum, voluntatis, intellectus*, ex quibus veluti fontibus hominum errores enascuntur. Et quidem,

1.º Ex sensibus.

Quamvis, ut jam adnotavimus, sensus nos proprie non

¹ Audiatur iterum Balmes: «La conciencia nos dice que vemos la idea de una cosa contenida en la de otra; hasta aquí no hay más que apariencia... Pero este fenómeno anda acompañado de un *instinto* intelectual, de un *irresistible impulso* de la *naturaleza*, el cual nos hace asentir á la verdad de la relación, no sólo en cuanto está en nosotros, sino tambien en cuanto se halla fuera de nosotros, en el orden puramente objetivo... Así se explica cómo la evidencia se funda en la conciencia, no identificándose con ella, sino estribando sobre la misma como en un hecho imprescindible; pero encerrando algo más, á saber: el instinto intelectual, que nos hace *creer* verdadero lo evidente». *Ibid.*, capítulo xxiii.

fallant, quippe rem exhibent prout naturæ leges expostulant, at nobis occasionaliter *illudere* dicuntur, 1.º dum corpora repræsentant et objiciunt aliter ac in seipsis existunt, ut, dum lunam minoris molis vel turrim quadratam rotundæ figuræ exhibent; 2.º dum ex defectu aliquo organi sensilis sensationes consequuntur minime externo corpori consentaneæ, ut, dum vel ex infirmitate, vel ex determinato modo premendi oculum, visa corpora exhibent colores ipsis minime congruentes. Fatendum tamen, hujusmodi et alios, qui sensuum errores communiter dicuntur, potius intellectui quam sensibus esse adscribendos; quippe ex propensione ad iudicandum præcipiti ratione, absque mentis attentione et discussione, revera oriuntur ¹.

2.º Ex voluntate.

Innumera sunt pæne præpostera iudicia, quibus voluntatis adfectus locum præbent. Et quidem prima eaque præcipua adfectuum voluntatis origo, ac proinde iudiciorum etiam, quæ ex eisdem enascuntur, est

a) *Amor immoderatus sui*, qui *philautia* a græcis nuncu-

¹ Hinc jure merito habet Reid: «Beaucoup des pretendues deceptions des sens ne sont que des consequences imprudemment tirées de leur temoignage. En pareil cas, le temoignage des sens est vrai, et la consequence, que nous en deduisons, fausse... Ainsi l'homme qui a été abusé par une piece de fausse monnaie, ne manque pas de dire que ses sens l'ont trompé; mais son accusation ne tombe pas sur le vrai coupable; car demandez-lui si ses sens l'ont trompé sur la couleur, la figure, ou l'empreinte? non: c'est cependant à quoi se réduit la temoignage immediat de ses sens; mais il en a conclu la bonté de la piece de monnaie, et la consequence n'était pas legitime. La deception ne vient pas d'eux, mais de sont mauvais raisonnement...»

Ainsi, donc, en distinguant avec soin ce que nous sens attestent réellement, des consequences que le raisonnement tire de leur temoignage, on voit s'évanouir une foule des illusions qu'on leur prête, et qui ne sont que des erreurs de notre propre jugement». *Œuvr. compl.*, edic. cit., t. iv, pág. 38 et seqq.

patur. Falsis iudiciis ansam præbet, quatenus ex eo ducimur ad nos nostraque dicta, facta et cogitata extollenda, aliorum sententiis et factis eadem præponendo. Hinc quoque ea, quæ amore prosequimur, justa, pulchra et vera existimamus.

b) *Amor inordinatus aliorum.* Experientia teste, ea, quæ ab amicis, consodalibus, magistris docentur, vera facile existimamus; quæ ab inimicis, alienæ religionis aut adversantis scholæ doctoribus edocentur, falsitatis statim damnamus. Hinc profluxere ludibria, contentiones et jurgia inter sectarum philosophiæ asseclas. Si quosdam veteres, tum ethnicos philosophos, tum arabes, tum Scholasticos audias, nihil excogitari potest Aristotelis doctrina præstantius aut verius ¹. Si e contra recentiores quosdam audias, nihil in philosophicis scitum est ante Cartesii ætatem.

c) *Amor immoderatus aut antiquitatis aut novitatis.* Sunt enim qui amore antiquitatis ita tenentur, ut nihil eis placeat, nisi ex veteribus scriptoribus et codicibus depromatur, adeo ut hæresis fere loco habeant, si quid e recentioribus vel quis amplectatur, vel etiam solum legatur: ¡ imbecilles profecto homines, qui existimare videntur, philosophiam et scientias naturales veterum laboribus veluti ferreo circulo contineri, aut ipsorum productione humanam naturam effœtam fuisse! Sed tamen, ut periculosior, ita etiam frequentior extitit postremis hisce sæculis amor novitatis. Frequentior quidem, quia scriptorem elapsis proxime duobus sæculis vix reperies, qui conviciis non exagitet veterum doctrinam et opera, quæ tamen aut oscitanter tantum aut minime legerat. Ex iis etenim, qui veteres contemnunt, quidam ex odio erga ipsorum doctrinam permoventur, ut ii, qui heterodoxa tuentur; quidam vero partim ut gloriolam et nomen apud alios captent,

¹ Speciminis loco audiatur Averroes, de Aristotele ita scribens: «Nullus eorum, qui secuti sunt eum usque ad hoc tempus, quod est mille et quingentorum annorum, quidquam addidit: nec invenies in ejus verbis errorem alicujus quantitatis». *Præfat. in Phys. Arist.*

partim ex ignavia, quippe, semel constituto veterum conscripta opera contemnenda esse, nihil jam est opus eadem perlegere. Ast periculosior quoque hic novitatis amor existit; quandoquidem ex eo potissimum permoventur homines ad systemata confingenda, quæ et a ratione ipsa naturali, et a religionis principiis et præceptis prorsus aliena sunt, ut videre licet in recentiorum pantheistarum et rationalistarum commentis.

d) *Passiones* denique omnes vel affectiones appetitus sensitivi humanam ignorantiam et præpostera judicia mirifice fovent, præsertim quoad res morales. Hæ siquidem, quamvis non ipsius voluntatis, sed sensitivi appetitus sint motus, at vim habent et alliciendi voluntatem ad proprium objectum, et consimiles adfectus in ea excitandi. Itaque passiones sensibiles animi ignorantiam et falsis iudiciis originem præbent duplici potissimum ratione: 1.º quatenus per voluntatem, in qua consimiles affectus excitant, intellectum obscurant et pertrahunt ad judicandum de re, non ex rei natura, sed ex affectu voluntatis; 2.º quatenus ex eo ipso, quod procedunt et oriuntur ab eadem indivisibili animæ essentia et substantia, a qua voluntas et intellectus oriuntur, aciem et attentionem animi ad se rapiunt, minuuntque proinde vim et aciem intellectus ad recte percipiendum et judicandum; quod recti iudicii impedimentum eo majus est, quo passio vehementior existit, intensioremque vel transmutationem corporis, ut in ira, vel voluptatem aut dolorem, ut in luxuria et timore, secum fert. Hanc postremam rationem luculenter exponit D. Thomas ¹ his verbis: «Quia omnes potentiam animæ in una essentia animæ radicanter, necesse est, quod, quando intentio animæ vehementer trahitur ad operationem unius potentiam, retrahatur ab operatione alterius; unius enim animæ non potest esse nisi una intentio: et propter hoc, si aliquid ad se trahat totam intentionem animæ vel magnam

¹ *Sum. Theol.*, 1.ª 2.ª, q. 37, art. 1.º

partem ipsius, non compatitur secum aliquid aliud, quod magnam attentionem requirat».

3.º Ex parte intellectus.

a) *Mentis naturalis imperfectio* prima est ac potissima ignorantiae ac erroris causa. Etenim hominis intellectus, utpote omnium ultimus et inferior, atque, ut scite habet D. Thomas, *pura potentia in ordine intelligibili*, in lucem editur absque ulla actuali cognitione et notitia rerum, quas proinde successive, pedetentim, idque per sensus ac elaboratione quadam acquirere cogitatur. Accedit ingenii tarditas, familiaris ac civilis vitae occupationes, imbecillitas aciei intellectualis, qua nec minimum materiale objectum uno intuitu capere possumus, sed ad abstractiones, praecisiones ac ratiocinia cogimur confugere. Queis omnibus si adjicias torporem, qui mentem ignavam reddit pro laboribus scientificis subeundis, tum etiam voluptatum appetitionem, quibus maxima vi in praesenti vita homo rapitur, agnosces sane, potissimam originem humanae ignorantiae in ipsa hominis mente constituendam esse.

b) *Vocabulorum abusus* erroribus quoque ansam praebet. Fato enim nescio quo, hac nostra maxime aetate, quisque jus sibi arrogat vel nova vocabula cudendi, vel, quod fortasse pejus in scientiis est, prisca nomina alio prorsus sensu ab usuali et communiter recepto accipere. Sic, ex. gr., videbis, eos, qui naturalem historiam conscribunt, *intellectum* et *voluntatem* brutorum animantium memorare, non secus ac si de homine vel angelo ageretur.

c) *Educatio*. Ex hoc fonte quamplurima enascuntur anticipata iudicia, quae difficillime evelluntur. Ab infantia siquidem vulgaribus personis, faeminis ac pueris aliis consolalibus relictis, horum omnium praedicia animo figimus. Deinde, auctoritatem ac doctrinam parentum et magistrorum caeca fide sectantes, praedicatorum numerum augemus. Exinde, ad adultam aetatem provecti, plurima nobiscum ferimus anticipata iudicia, ex educatione et institutione sociali, civili et literaria hausta; quorum iudiciorum quaedam quidem

verissima sunt, nec absque solido fundamento rejicienda; ast alia quaedam, nugis ac superstitioso timore redolent; alia vero, non certum assensum, sed vel dubium vel probabile merentur. Huc revocari potest praedictum eorum, qui viri alicujus eruditionem et scientiam librorum multitudine, venustate, pretio, vel ex facilitate verba plurima, quamvis sensu vacuo, effundendi, dimetiri solent.

d) *Methodus incongrua studiorum*. Causa ista latissime patet, ac quadrupliciter praesertim accidit: 1.º *ex defectu rectae electionis*, dum quis animum ad scientias vel artes eas appellit, quibus ineptus redditur per naturam, eas fortasse negligendo, quas facile ac perfectius posset assequi; 2.º *ex praepostero ordine*, dum sublimioribus ac difficilioribus scientiis homo dat operam, priusquam congrua ac solida fundamenta per inferiorum disciplinarum studium jecerit; ac praesertim dum ad eas accedit absque praesidio Logicae, quae mentem collit, acuit ac firmat ad veritatem rite et tuto acquirendam; 3.º *ex ordinata congerie disciplinarum*; invasit enim fere omnes opinio et praxis plures simul disciplinas, easque inter se valde dissitas, simul edocendi et addiscendi, quibus puerorum mens oneratur et obruitur, potius quam perficitur; et, quod pejus et intolerabilius existit, non pueri tantum, sed barbati quoque homines sapientiae fastigium attigisse cunctasque scientias possidere sibimetipsis blandiuntur ex perfunctoria quadam notitia, quam sive ex scholis, sive ex encyclopediis et ephemeribus hauserunt. Exinde profluit prurigo illa universalem eruditionem exerendi et ostentandi, tum in familiari consuetudine de scientiis omnibus, artibus, religionibus temere loquendo, tum in libris conscribendis, in quibus auctor, nihil se fecisse, putat, nisi libri paginas sexcentis citationibus, iisque et graece, et chaldaide, et hebraice, et gallice, et germanice, et idiomatibus aliis expositis, abunde resperserit¹. 4.º Denique, *ex contemptu subtilium scientiarum*

¹ Caeterum prurigo ista omnia sciendi, ex qua *pedantismus litterarius* exurgit, veteres quoque nonnihil infecisse, constat ex